

Krystyna Długosz–Kurczabowa, Uniwersytet Warszawski
Krzysztof Kietliński, UKSW, Warszawa

Wypowiedzi Boga z początków profetyzmu pisanego w polskich przekładach Biblii

Wprowadzenie

Nauczanie i przesłanie proroków z VIII wieku przed Chrystusem odnosiło się do skomplikowanej sytuacji społeczno–politycznej Izraela. W księgach prorockich znajdujemy religijną, a także społeczno–polityczną interpretację tych czasów¹. Ósmy wiek przed Chrystusem to początek profetyzmu pisanego. Prorokami wówczas działającymi byli: Amos i Ozeasz w państwie północnym oraz Izajasz i Micheasz w państwie południowym². Grzechy narodowe, takie jak: wykorzystywanie ubogich, praktykowanie niewolnictwa, przekupność sądów, synkretyzm religijny czy nieudolność władców, stanowiły zagrożenie dla dalszej egzystencji Izraela. Według proroków poziom religijno–moralny obywateli obniżył się do tego stopnia, że naruszał podstawy istnienia narodu. Dlatego Jahwe posłał proroków, by wskazywali drogi odnowy. Prorocy podjęli powyższe wyzwanie poprzez użycie niekonwencjonalnych narzędzi przepowiadania. Jedną z wypracowanych metod nauczania był oryginalny język. „Słuchajcie słowa tego, krowy Baszanu” (Am 4,1)³. Leniwe i żyjące w przepychu samolubne kobiety Samarii, które wspierały swych mężów w wyzysku biedaków, nazwane zostały ironicznie przez proroka Amosa „krowami Baszanu”. Prorocy rzeczywiście przekazując przesłanie Boga do ludzi posługiwali się językiem do tej pory niespotykanym. Dotąd bowiem słownictwo przypisywane Bogu było skostniałe, kultyczne, zdogmatyzowane, wyrażające najczęściej lęk przed Bogiem.

Prorocy zaczęli przekraczać te zwyczaje, wywołując u słuchaczy zdumienie czy nawet zgorszenie. Użycie przez proroków nowego słownictwa wynikało najczęściej z dramatyzmu opisywanej sytuacji, która według ich oceny wymagała wyrazistego naświetlenia. Nie byli tylko biernymi przekazicielami słów Jahwe, ale z dużym zaangażowaniem wykonywali swoją misję. Prorocy wystąpili ze słowem Bożym w krytycznym momencie dziejowym narodu; mianowicie w chwili kryzysu politycznego, a także w chwili nieuchronnego zbliżania się do katastrofy jednego z państw⁴. Nic dziwnego, że państwo północne doświadczające niekończących się

¹ Kietliński, 2007, s. 161-176.

² Po śmierci króla Salomona (922 r. przed Chr.) monarchia rozpadła się na dwa niezależne państwa: królestwo izraelskie ze stolicą w Sychem, później w Tirsie, a na koniec w Samarii oraz królestwo judzkie, ze stolicą w Jerozolimie. Przyczyn owego rozłamu należy szukać w polityce Salomona, a przede wszystkim w niezręcznych posunięciach jego syna Roboama (por. 1 Krl 12, 1-9).

³ Por. T. Kleven 1996, s. 215-227.

⁴ Samaria upadła pod koniec lata lub jesieni na przełomie 722/721 r. przed Chrystusem. Według dokumentów asyryjskich 27290 obywateli państwa północnego zostało uprowadzonych do górnej Mezopotamii i Medii. Na tym co pozostało, powstała podległa Asyrii prowincja

rewolucji pałacowych, rządzone przez uzurpatorów, często zdobywających władzę przez zabójstwo poprzednika, skłócone, niezdolne do uświadomienia sobie grożących niebezpieczeństw oraz pogrążone w moralnym upadku, zgodnie z zapowiedziami proroków przestało istnieć na scenie dziejowej pod koniec VIII wieku przed Chrystusem.

Wobec takiego stanu rzeczy prorocy wzywali Izraelitów do odpowiedzialnej postawy moralnej, wskazywali też na możliwości wypełnienia obowiązków moralnych wobec Boga czy innych narodów. Prekursorskie podejście do przekazów tradycji nie wynikało z jakiegoś rewolucyjnego nastawienia czy chęci obalenia starych przekonań, ale z przekonania, że to sam Jahwe każe im przepowiadać w ten sposób. Wypracowali nowatorski sposób przepowiadania orędzia Jahwe dostosowanego do mentalności ówczesnych Izraelitów.

Kontekst społeczno–religijny działalności i nauczania proroków z VIII wieku przed Chrystusem

Powołani przez Boga prorocy: Amos, Ozeasz, Izajasz i Micheasz, mieli za zadanie odpowiedzieć na trudne wyzwania czasów z VIII wieku przed Chrystusem. Kierowani przez Boga zabierali głos na temat wydarzeń politycznych, społecznych i religijnych. Odwołując się do dawnych tradycji, przypominali narodowi jego powinności moralne. Także ze starych przekazów religijnych wyprowadzali zupełnie nowe wnioski.

Działający w VIII wieku przed Chrystusem prorocy przedstawili pełne sprzeczności społeczeństwa Izraela i Judy⁵: z jednej strony cieszące się wzrostem ludności i rozwojem gospodarczym, z drugiej strony zmagające się z narastającymi problemami społecznymi, takimi jak: pogłębiające się rozwarstwienia społeczne, korupcję i bezprawie, synkretyzm religijny, pijaństwo i rozwiązłość seksualną, które świadczyły o demoralizacji obywateli i niewydolności państwa. Bogaceniu się warstw uprzywilejowanych towarzyszyło jednocześnie obniżanie się poziomu moralności i zubożenie religijne. Z perspektywy kultycznej prorocy podkreślali, że cudzołożny lud, oddający się prostytucji w przybytkach, porzucił ostatecznie Boga, służąc kananejskiemu Baalowi. Dlatego „w dzień, kiedy będę karał występki Izraela, ukarzę ołtarze Betel. Odrąbane zostaną rogi ołtarza i upadną na ziemię” (Am 3, 14n). Według proroków zewnętrzne ceremonie, jeśli nie były połączone z właściwą postawą moralną, mijały się z oczekiwaniami Jahwe⁶. „Dni nowiu, świąt waszych znienawidziłem zupełnie, stały się dla mnie ciężarem, znużyło mnie ich znoszenie. Gdy dłonie swe do mnie wyciągać będziecie, zasłonę oczy przed wami, a chociaż mnożyć będziecie modły, Ja wcale słuchać nie będę. Krwią ociekają wasze ręce!” (Iz 1, 14n).

Wobec zaistniałych uwarunkowań społecznych prorocy szokowali Izraelitów zupełnie nietradycyjnym sposobem wypowiedzi czy też dosadnością przekazywanej myśli. „Izrael jest oporny jak krowa narowista” pisał Oz 4, 16. Co więcej, upodobnił się do „nawnego i głupiego gołębia” (Oz 7, 11). Dlatego „dojrzał do kary lud mój izraelski” (Am 8,2). Jahwe podważa nawet uświęcony zwyczaj składania ofiar, stwierdzając, że: „Co mi po mnóstwie waszych ofiar? – mówi Pan. Syt jestem

Samaria. Por. N. Naaman, *The Historical Background to the Conquest of Samaria*, Bib 71 (1990), s. 206-225.

⁵ Por. K. Kenyon 1971, s. 1-62.

⁶ Por. McKay 1973, s. 6-12.

całopalenia kozłów i łoju tłustych cielców. Krew wołów i baranów, i kozłów mi obrzydła” (Iz 1, 11). Prorocy pokazywali obraz oraz słownictwo Boga, do którego Izraelici nie byli przyzwyczajeni. „Rozwalę dom zimowy”, „dlatego sprawię, że uprowadzą was”, „wystąpię z mieczem przeciwko domowi Jeroboama”, „zglądę je z powierzchni ziemi”, „ukazę go chłostą”, „pochwycę Izraela jak myśliwy”, „Ja rozszarpie” – oto niektóre z ostrych wypowiedzi prorockich (por. Am 3, 15; 5, 27; 9,9: 9,8: Oz 5, 2; 7,12; 5,14b). Bóg obecny różnił się od tego, który dawniej chronił i obsypywał łaskami naród (wybrany). Według proroków naród przekonany o wybraniu nie spodziewał się nadciągającego sądu, który miałby go dotyczyć. „Dlatego wkrótce pójdą na wygnanie na czele wygnańców i skończą się hulanki próżniaków – tak mówi Jahwe, Bóg Zastępów” (Am 6, 7). Prorocy potrafili zręcznie powiązać obecną sytuację kraju z postępowaniem Izraelitów. W Asyrii widzieli narzędzie kary za odstępstwa i niewierności względem Jahwe. Podkreślali naruszenie fundamentalnych zasad porządku społecznego prowadzące w konsekwencji do upadku państwa, gdyż brakowało odpowiednich ludzi stojących na straży kraju. „Zatwardź serce tego ludu, znieczul jego uszy, zaślep jego oczy, iżby oczami nie widział ani uszami nie słyszał, i serce jego by nie pojęło, żeby się nie nawrócił i nie był uzdrowiony” (Iz 6, 10). Z tego względu ukazywali Boga, który już nie przebaczy i będzie nieodwołalnie karał za przestępstwa wiarołomny lud. „Oto Pan sprawia, że zbierają przeciw niemu wody Rzeki gwałtowne i obfite – <król asyryjski i cała jego chwała> – i wtargną do wszystkich jej łożysk, i przekroczą wszystkie jej strome brzegi; i wedrą się do Judy, zatopią i przeleją się, aż sięgną po szyję” (Iz 8,7). W Izraelu do tej pory (VIII w. przed Chr.) nie przedstawiano prawa Bożego w ten sposób. Prorocy potrafili wyciągnąć właściwe wnioski ze zmieniającej się sytuacji politycznej, np. przedstawiali Asyrię jako narzędzie gniewu Bożego. „Ach, [ten] Asyryjczyk, różga mego gniewu i bicz w mocy mej zapalczywości! Posyłam go przeciw narodowi bezbożnemu, przykazuję mu, aby lud, na który się zawzięłem, ograbił i złupił doszczętnie, by rzucił go na zdeptanie, jak błoto na ulicach” (Iz 10, 5).

Nowością z jednej strony jest sporządzony przez proroków bilans dotychczasowej historii, a mianowicie stwierdzenie, że okazała się ona wielkim fiaskiem, świadcząca o sprzeniewierzeniu się Izraela. Z drugiej – mimo tych niepowodzeń Jahwe pragnął nadal oddziaływać na historię Izraela. Prorocy łączyli politykę świecką z planami Boga – głosili, że Bóg przygotowuje narodowi nowe zdarzenia. Bóg kształtuje historię jedynie według własnych zamysłów. Zasadą proroków była umiejętność poznania planów Boga, a także wskazania sił rządzących historią, gdzie główne miejsce należało do Bogu. Dobrą ilustracją pojmowania historii, gdzie Bóg jest Panem dziejów, był poemat Izajasza. Jahwe gwizdże na potęgę asyryjską czy jak fryzjer posługuje się mocarstwem niby brzytwą. „W owym dniu zagwizdże Jahwe na muchy przy końcu odnóg nilowych w Egipcie i na pszczoły w ziemi asyryjskiej. I przylecą i wszystkie razem obsiadą parowy potoków i rozpadliny skalne, każdy krzak koleczasty i wszystkie pastwiska. W owym dniu ogoli Pan brzytwą, wynajętą za rzeką głowy i włosy na nogach, a także i brodę obetnie”. Dalekowzroczność w badaniu wyroków Bożych wykazał Izajasz w momencie bezpośredniego zagrożenia Izraela ze strony Asyrii. Prorok był przekonany, że Asyria miała jedynie ukarać Izraela, a nie zniszczyć, gdyż taką rolę wyznaczył agresorowi Jahwe. Ponieważ Asyria zamierzała przekroczyć zadanie wyznaczone jej przez Jahwe, więc miała ponieść klęskę, zaś Syjon ocaleć (705

r. przed Chr. – niezdobycie Jerozolimy przez wojska asyryjskie). Zatem prorocy podjęli się zadania tłumaczenia współczesnym sobie Izraelitom wydarzeń historycznych jako szczególnych działań Jahwe w historii.

Prorocy wprowadzili nowe terminy: „dzień Jahwe” i „reszta Izraela”, które stały się symboliczne w późniejszym nauczaniu prorockim. Według proroków oczekiwany przez Izraelitów „dzień Jahwe” nie będzie dniem zbawienia, lecz surowej odpłaty w postaci uprowadzenia i wygnania. „Podobnie jak pasterz zdoła wydrzeć z paszczy lwa dwie golenie lub kawałek ucha, tak uratuje się tylko niewielu synów Izraela” (Am 3, 12). Izrael jest „jak osmalona głównia wyciągnięta z ognia” (Am 4, 11). Zaś uratowani z nadchodzącej zagłady mieli stanowić istotny element przyszłego narodu. „Podźwignę z upadku szafas Dawida, jego szczeliny zasklepię, wzniosę na nowo jego ruiny i odbuduję go, jak za dawnych dni” (Am 9, 11), gdyż „Miłości pragnę nie krwawej ofiary” (Oz 6,6). Prorocy z VIII wieku przed Chrystusem byli pierwszymi w Izraelu, którzy uzależnili realizację zbawienia od właściwego zachowywania zasad sprawiedliwości społecznej. Stąd często przesłanie proroków sprowadzało się do wołania: Prześciancie czynić zło! Zaprawiajcie się w dobrym” (Iz 1, 16n), gdyż „Jeżeli nie uwierzycie, nie ostoicie się” (Iz 7,9). Wezwania prorockie: „szukajcie dobra, a nie zła (...) miejcie w nienawiści zło, a miłujcie dobro, szukajcie Jahwe, a żyć będziecie!” (Am 5, 14n) czy „powiedziano ci człowiecze co jest dobre. I czego żąda Jahwe od ciebie, jeśli nie pełnienia sprawiedliwości, umiłowania życzliwości i pokornego obcowania z Bogiem twoim” (Mi 6, 8) są kwintesencją prawa dostosowanego do poziomu moralnego Izraela, a więc możliwe do spełnienia.

Analiza językowa wypowiedzi Boga wybranych z pism prorockich w perspektywie polskich przekładów biblijnych.⁷

Jak wynika z dotychczasowej analizy, radykalna zmiana sposobu prorockiego przepowiadania była celowym zabiegiem retorycznym uwarunkowanym nową sytuacją moralno-społeczno-polityczną. Prorocy mieli za zadanie wstrząsnąć słuchaczami

⁷ Przedmiotem analizy są następujące przekłady:

JW – Biblia w przekładzie księdza Jakuba Wujka z 1599r. Transkrypcja typu „B” oryginalnego tekstu z XVIw. i wstępy ks. Janusza Frankowskiego, Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, Warszawa 1999; tzw. Biblia Wujka.

BP – Pismo Święte w tłumaczeniu ks. Jakóba Wujka, t. IV w opracowaniu ks. prof. J. Archutowskiego, Poznań-Warszawa-Wilno-Lublin 1926 – 1930r.; tzw. Biblia poznańska.

BW – Biblia to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Nowy przekład z języków hebrajskiego i greckiego opracowany przez Komisję Przekładu Pisma Świętego. Towarzystwo Biblijne w Polsce, Warszawa 1994.; tzw. Biblia warszawska.

BW-P – Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu „Biblia warszawsko-praska”. W przekładzie z języków oryginalnych opracował Kazimierz Romaniuk. Pierwszy Biskup Warszawsko-Praski. Towarzystwo Biblijne w Polsce, Warszawa 1997r.; tzw. Biblia warszawsko-praska.

BT – Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych. Opracował Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich, wyd. V. na nowo opracowane i poprawione, Pallottinum, Poznań 2003r.; tzw. Biblia Tysiąclecia.

Paul – Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem. Opracował Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Towarzystwa Świętego Pawła, Św. Paweł 2008.; tzw. Biblia Paulistów.

i zmusić ich do krytycznego myślenia i radykalnej zmiany postawy. W tym celu posłużyli się m.in. ekspresywną, emocjonalną funkcją języka; wykorzystali nowe słownictwo, nowe środki wyrazu, często wprowadzali ironię.

Rozważamy, jak z tą oryginalną „terapią wstrząsową” z wykorzystaniem języka poradzili sobie polscy tłumacze Biblii.

Przegląd materiału:

A. Am 4.1:

– Słuchajcie słowa tego, krowy tłuste,
które jesteście na górze Samaryjskiej,
które potwarz czynicie nędznikom
a niszczyacie ubogie,
które mówicie panom swym:
Przynieście a będziem pić (JW).

– Słuchajcie słowa tego, krowy tłuste,
które jesteście na górze samaryjskiej,
które potwarz czynicie nędzarzom, a niszczyacie ubogich,
które mówicie panom swym: „Przynieście, a będziem pić” (BP).

– Słuchajcie tego słowa wy, krowy baszańskie,
mieszkające na górze Samarii,
które uciskacie biednych, gnębicie ubogich,
mówicie do swoich mężów:
Przynoście, a będziemy piły! (BW).

– Posłuchajcie, krowy baszańskie na wzgórzach Samarii,
wy, co słabych uciskacie i ciemiężycie ubogich,
a do mężów waszych mówicie:
Przyniesiono wino, to się napijemy (BW–P).

– Słuchajcie słowa tego, krowy Baszanu,
które mieszkacie na górach Samarii:
uciskacie biednych, gnębicie ubogich,
mówicie do mężów swoich: Przynieś, a będziemy pili (BT).

– Słuchajcie tego słowa, krowy Baszanu,
które mieszkacie na górach Samarii,
uciskacie biednych, gnębicie ubogich
i mówicie waszym mężom: „Przynieś no coś do picia” (Paul).

Najbardziej szokującymi wyrażeniami w podanych translacjach Am 4.1 są niewątpliwie kierowane do kobiet następujące formy adresatywne: **krowy tłuste** (JW, BP) || **krowy baszańskie** (BW, BW–P) || **krowy Baszanu** (BT i Paul).

Posługując się tu metodą substytucji, tzn. metodą zestawiania, porównywania leksemów z kolejnych przekładów, zakładamy jednocześnie całkowitą ekwiwalencję semantyczną tych wyrażen na poziomie tekstu biblijnego. Jednakże na poziomie polszczyzny ogólnej taka ekwiwalencja już nie występuje. O ile bowiem możemy uznać pełną synonimię wyrażen *krowy baszańskie* (tzn. rzeczownik przydawka

przymiotna) oraz *krowy Baszanu* (tzn. rzeczownik + przydawka rzeczowna), o tyle – wydzielone metodą substytucji – wyrażenia *krowy thuste* oraz *krowy Baszanu* || *krowy baszańskie* tego warunku w języku polskim nie spełniają, ponieważ określenia *thusty* i *baszański* (*Baszanu*) nie są równoznaczne, tożsame semantycznie i stylistycznie.

Baszan to nazwa geograficzna, przywoływana w Biblii bardzo często: w BT – 59 razy. Nosiła ją kraina w Zajordanii (dzisiejszy Hauran), dysponująca znakomitymi warunkami naturalnymi, żyzna i bogata, słynąca z doskonałych pastwisk, uznawana za symbol dostatku, bogactwa, siły i wielkości. Podstawową funkcją nazwy własnej *Baszan* było wskazywanie, sygnowanie określonego terytorium geograficznego, politycznego (królestwo Oga), przyrodniczego.

Temu znaczeniu onomastycznemu towarzyszyło nacechowanie emocjonalne, nazwa była wartościowana pozytywnie, o czym m.in. świadczą cytaty: „góry Baszanu – to góry wysokie” (BT Ps 68.16); „cyprysy Seniru, cedry Libanu, dęby Baszanu” (BT Ez 27.6); a „dęby Baszanu” (BT Iz 2.13; Za 11.2) to nie są zwykle dęby, to są dęby najlepsze, najwspanialsze.

Podobnie jest ze zwierzętami, por. np. *barany z Baszanu* (PwP 32.14), *byki Baszanu* (PS 22.13), *bydło tuczne z Baszanu* (Ez 39.18). To są określenia, które zawierają informację nie tylko o pochodzeniu tych zwierząt, lecz przede wszystkim o ich klasie, o wyjątkowej jakości. Stąd też elementem dominującym, determinantą znaczeniową staje się to, że *zwierzę (z) Baszanu*, czyli *baszańskie* = ‘dorodne, wyjątkowej jakości’ = *thuste*. Jest to zjawisko melioracji znaczeniowej.

Jednakże uwzględniając aspekt chronologiczny w analizie cytowanego wersetu Am 4.1, dostrzegamy niejako odwróconą kolejność ewolucji translatorskiej, por. JW, BP (*krowy*) *thuste* > BW, BW-P (*krowy*) *baszańskie* > BT, Paul (*krowy*) *Baszanu*. Oznacza to, że ks. Jakub Wujek jest w swym przekładzie wierny oryginałowi co do sensu (wierność semantyczna), a ks. bp. Kazimierz Romaniuk oraz tłumacze Biblii warszawskiej, Biblii Tysiąclecia, Biblii Paulistów są wierni oryginałowi co do formy wyrazowej (wierność leksykalna).

Komentarza wymaga jeszcze wyrażenie *krowy thuste* || *krowy baszańskie* || *krowy Baszanu* w kontekście Am 4.1, tzn. w odniesieniu do bogatych kobiet Samarii, a nie w znaczeniu podstawowym ‘rogate zwierzęta domowe’.

Wyraz *krowa* pojawia się w poszczególnych przekładach Biblii około 30 razy⁸. Występuje w znaczeniu prymarnym oraz w znaczeniach wtórnych, m.in. określa zwierzę przeznaczone do czynności rytualnych (np. Lb 19.1–10), występuje też w funkcjach metaforycznych (np. Iz 11.7). Najbardziej chyba są znane symboliczne *krowy* ze snu faraona (Rdz 41.1–41.3). W powyższych użyciach leksem *krowa* pod względem nacechowania stylistycznego i emocjonalnego pozostaje wyrazem neutralnym. Dopiero w połączeniu z epitetem *thuste* || *baszańskie* || *Baszanu* i w odniesieniu do kobiet Samarii uzyskuje nowy charakter, duży ładunek ekspresywny

⁸ W BT *krowa* występuje 33 razy; zob. „Konkordancja Starego i Nowego Testamentu do Biblii Tysiąclecia” autorstwa ks. dr. Jana Flisa, Fundacja Misyjna Świeckich, Warszawa 1991 r. W innych przekładach ta liczba może być inna, ponieważ występują w nich nazwy synonimiczne lub bliskoznaczne, na przykład *jałówka* (por. Lb 9,10 BW), *jałowica* (Hbr 9, 13 BW), w lm. *woły* (Ps 66.15 BW), zbiorowe *bydło* (PwP 7.13, BW).

o wyraźnym negatywnym zabarwieniu. W porównaniu ze zdecydowanie pozytywnym wyrażeniem *zwierzęta tłuste, baszańskie, Baszanu* ujawnia się tu proces deprecjacji⁹.

Biblijna *krowa* ‘negatywne określenie bogatej, niewrażliwej na cudze kłopoty i troski, rozpustnej kobiety’ funkcjonuje w polszczyźnie w ograniczonym zakresie: w języku potocznym i w gwarach¹⁰ oraz w zmodyfikowanym znaczeniu: ‘kobieta niezgrabna, ociężała, leniwa’¹¹. Wyraz ten jest częścią składową ustabilizowanych związków frazeologicznych: *dojna krowa* ‘dobry interes, źródło dużych i stałych dochodów’¹², także ‘osoba, od której można wyciągnąć dużo pieniędzy’; *święta krowa* ‘ktoś, kto niezasłużenie zajmuje gdzieś uprzywilejowaną pozycję’¹³, ‘osoba, której wolno więcej i która nie respektuje obowiązujących norm społecznych, czy obyczajowych’. *Dojną krową, świętą krową* może być nie tylko kobieta, ale także mężczyzna, a nawet jakaś organizacja, instytucja.

Czy biblijne *baszańskie krowy, tłuste krowy*, stanowiły inspirację do powstania rodzimych frazeologizmów: *świętych krów, dojnych krów* – trudno rozstrzygnąć. Wiadomo, że pojawiły się one dość późno, dopiero w XX w.¹⁴

B. Oz 4.16:

– Bo jako krowa gząca się wystąpił Izrael;
teraz będzie je Pan paść
jako baranka na przestrzeństwie. (JW)

– Bo jako krowa gząca się wystąpił Izrael;
teraz będzie ich Pan paść
jako baranka na przestrzeństwie. (BP)

– Jeżeli Izrael znarowił się jako krowa narowista,
to czy Pan ma ich paść
jak jagnię na rozległej łące? (BW)

– Jakże oporny jest Izrael – niczym narowiste bydle (sic!)
czyż więc ma go Pan wieść na pastwiska,
jak prowadzi się jagnięta na rozległe łąki? (BW–P)

– Izrael uparty jak narowista krowa –
Pan ma go teraz paść niby jagnię
na rozległym polu? (BT)

⁹ Był to świadomy, celowy i skuteczny zabieg językowy proroka Amosa, wrażliwego na krzywdę ludzką i niesprawiedliwość społeczną, dostrzegającego upadek moralny. Przyjmuje się, że jego Księga jest początkiem i podstawą społecznego nauczania Kościoła.

¹⁰ Informuje o tym np. tzw. *Słownik warszawski* oraz *Inny słownik języka polskiego* pod red. M. Bańki

¹¹ Por. w *Słowniku warszawskim* definicję wyrazu *krowa* w zn. przenośnym: „Człowiek (szczeg. kobieta) głupi albo niezgrabny”, także *Inny słownik...*, op.cit.

¹² Por. S. Skorupka, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. I, Wiedza Powszechna, Warszawa 1967r.

¹³ Por. *Inny słownik...*, op. cit.

¹⁴ Zob. Karłowicz, Kryński, Niedźwiedzki 1900-1927; Doroszewski 1958-1969; Bańko 2000.

– Bo Izrael stał się krnąbrny jak narowista krowa,
czyż PAN może go paść jak jagnię na rozległej łące? (Paul)

Bóg – według relacji Proroka Ozeasa – przemawia do swego ludu w sposób zwięzły, prosty, ale plastyczny i barwny zarazem. Odwołuje się do realiów życia codziennego, do najbliższego otoczenia przyrodniczego, gospodarczego Izraelitów. Posługuje się porównaniami. Oto pada stwierdzenie, że Izrael zachowuje się jak krowa, ale krowa o specyficznych cechach i w specyficznym stanie.

Polscy translatorzy biblijni różnie nazywają cechy krowy, do której jest porównany Izrael, por. Oto Izrael...

wystąpił jako krowa gżąca się (JW, BP)
zmarowił się jak krowa narowista (BW)
jest uparty jak narowista krowa (BT)
stał się krnąbrny jak narowista krowa (Paul).

Najbardziej chyba sugestywny obraz przedstawiają najstarsze przekłady: JW i związany z nim BP. Pochodna od czasownika zwrotnego *gzić się* imiesłowowa forma *gżąca się* (uległa tzw. procesowi adiektywizacji i funkcjonuje jako przymiotnik) wyraża specyficzną cechę zachowania krowy, która wskutek bólu spowodowanego ukąszeniem przez gzy wpada w szał, biega bez opamiętania, bez celu i sensu, zagrażając sobie i innym.

Zwrot *krowa gzi się* i wyrażenie pochodne *krowa gżąca się* stanowią stały związek frazeologiczny o ustabilizowanym znaczeniu¹⁵.

Mniej udane wydaje się powtarzanie w kolejnych tłumaczeniach porównanie ...*jak narowista krowa* (BW, BT, Paul), ponieważ przymiotnik *narowisty* wykazuje w języku polskim stałą łączliwość tylko z wyrazem *koń* i oznacza takie 'zwierzę, które trudno się prowadzi, którym trudno się powozi'. Tym zapewne należy tłumaczyć fakt, że autor BW–P wprowadził zmodyfikowane określenie *narowiste bydlę* (które stanowi nazwę nadrzędną w stosunku do wyrazów *koń*, *kobyła*, *szkapa*, *wół*).

Dodatkowo w Biblii jest nazwana cecha Izraela stanowiąca podstawę porównania Izraela z narowistą krową: *uparty*, *krnąbrny*, *oporny*¹⁶, przy czym są to cechy bardziej właściwe człowiekowi, niż krowie.

Prorok Ozeas uświadamia Izraelitom, że choć sami postępują jak gżące się, uparte, krnąbrne, odporne, zmarowione krowy, to jednak Bóg, który ich wybrał, będzie się nadal o nich troszczył jak o małe, bezbronne, niewinne baranki, jagnięta, które się pasą na nieograniczonych przestrzeniach (czyli przestrzeństwie), rozległych łąkach, na rozległym polu.

Misją proroka było bowiem uświadamianie ludziom zła, którego się dopuszczali wobec miłującego Boga, który otaczał ich nieograniczoną miłością i troską.

¹⁵ Znaczenia 'niespokojnym zachowaniem ujawniać/zaspokajać popęd płciowy' oraz – w odniesieniu do ludzi – 'odbywać stosunek seksualny' są wtórne i oceniane jako wulgarne (por. Bańko 2000; Markowski 1999).

¹⁶ Warto przy tym podkreślić, że inną figurę stylistyczną (porównanie tautologiczne) wprowadza BW: *zmarowił się jak krowa narowista*.

Zakończenie

Z przedstawionej analizy wynika, że teksty poszczególnych ksiąg Pisma Świętego stają się bardziej zrozumiałe, jeżeli poznamy konsytuację ich powstawania, konteksty występowania, informacje o autorach.

Pomocne w odczytaniu prorockiego przesłania może być poznanie jego warsztatu twórczego, zastosowanych technik skutecznego oddziaływania na odbiorcę, roli środków językowych i stylistycznych.

Ważnym środkiem pozwalającym lepiej dotrzeć do sensu prorockiego przesłania jest porównywanie kolejnych przekładów Biblii na język polski.

Bibliografia:

- Bańko M., 2000, *Inny słownik języka polskiego*, t. I-II, Warszawa.
- Biblia to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Nowy przekład z języków hebrajskiego i greckiego opracowany przez Komisję Przekładu Pisma Świętego*, Warszawa 1994.
- Biblia w przekładzie księdza Jakuba Wujka z 1599 r. Transkrypcja typu „B” oryginalnego tekstu z XVI w. i wstępy ks. J. Frankowskiego*, Warszawa 1999.
- Buttler D., *Rozwój semantyczny wyrazów polskich*, Warszawa 1978.
- Długosz-Kurczabowa K., *Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego*, Warszawa 2008.
- Doroszewski W. (red.), 1958-1969, *Słownik języka polskiego*, t. I-XI, Warszawa.
- Encyklopedia wiedzy o języku polskim*, Wrocław 1978.
- Flis J., *Konkordancja Starego i Nowego Testamentu do Biblii Tysiąclecia, Fundacja Misyjna Świeckich*, Warszawa 1991.
- Grodziński E., *Zarys ogólnej teorii imion własnych*, Warszawa 1973.
- Karłowicz J., Kryński A. A., Niedźwiedzki W. (red.), 1900-1927, *Słownik języka polskiego*, t. I-VIII, Warszawa.
- Kenyon K., *Royal Cities of the Old Testament*, London 1971.
- Kietliński K., *Realizacja powinności moralnych Izraela w najstarszych księgach proroków pisarzy*, *Teologia i człowiek* nr 9 (2007), s. 161-176.
- Kleven T., *The Cows of Bashan: A Single Metaphor at Amos 4, 1-3*, *CBQ* 58 (1996) s. 215-227.
- Kopaliński W., *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1995.
- Księga cytatów z polskiej literatury pięknej od XIV do XX wieku*, ułożona przez P. Herza i W. Kopalińskiego, Warszawa 1975.
- Linde S. B., *Słownik języka polskiego*, t. I-VI, Warszawa 1807-1814.
- Markowski A. (red.), 1999, *Nowy wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN*, Warszawa.
- McKay J. W., *Religion in Judah under the Assyrians 732-609 B.C.*, London 1973.
- Naaman N., *The Historical Background to the Conquest of Samaria*, *Bib* 71 (1990), s. 206-225.
- Nowy leksykon biblijny*, (red.) F. Kogler, R. Egger-Wenzel, M. Ernst. Redaktor wydania polskiego ks. H. Witczyk, Kielce 2011.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. „Biblia warszawsko-praska”*. W przekładzie z języków oryginalnych opracował Kazimierz Romaniuk, pierwszy biskup Warszawsko-Praski, Warszawa 1997.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*. Opracował Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich, wyd. V, Poznań 2003.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem. Opracował Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Towarzystwa Świętego Pawła, „Święty Paweł”, Poznań 2008.

Pismo Święte w tłumaczeniu ks. Jakóba Wujka, t. I-V, Poznań-Warszawa-Wilno-Lublin 1926-1932.

Skorupka S., *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. I-II, Warszawa 1967.

Szymczak M. (red.), *Słownik języka polskiego*, t. I-III, Warszawa 1978-1981.

The voice of God from the beginnings of prophecy written in Polish translations of the Bible

Summary

The presented analysis shows that the texts of the various books of the Scriptures become more understandable if the conditions of their formation we will know whether the contexts of occurrence. In reading the prophetic message is important to know his creative workshop, the techniques of effective influence on the recipient, the role of language and style. An important means to better get to the meaning of the prophets' message is to compare the successive translations of the Bible into Polish.